

GÜNDÜZ VASSAF

1946'da ABD'de Boston'da doğan Gündüz Vassaf, liseyi İstanbul'da Robert Kolej'de tamamladıktan sonra 1968'de George Washington Üniversitesi'nde psikoloji eğitimi gördü. 1977'de Ankara'da Hacettepe Üniversitesi'nden doktorasını alan Vassaf, uzun bir süre Ankara Üniversitesi Mediko Sosyal Merkezi'nde öğrencilere psikolojik danışmanlık yaptı. Uluslararası Psikologlar Konseyi yönetim kurulu üyeliğinde de bulunan Gündüz Vassaf, 12 Eylül askerî darbesinden sonra öğretim üyeliği yaptığı Boğaziçi Üniversitesi'nden istifa etti. O tarihten sonra Kassel, Bremen ve Marburg Üniversiteleri'nde öğretim üyeliği, Kanada'da McGill Üniversitesi Center for Developing Area Studies'de konuk akademisyen, Amsterdam'da Averroes Stichting'de klinik psikolog, Viyana'da Institute für Hohere Studium'da konuk araştırmacı olarak bulundu. Avrupa Bilim Vakfı'nın göç araştırmaları projesine Türkiye adına katıldı, UNESCO desteğiyle bu konuda ilk olan *Daha Sesimizi Duyurmadık: Avrupa'da Türk İşçi Çocukları* adlı kitabını hazırladı. Yazarın daha 18 yaşında Almanya'da stajyer olarak çalıştıktan sonra 1964 yılında Batı Almanya'da Türk işçileri üzerine yazdığı rapor da, Avrupa'da Türk işçileriyle ilgili bilinen ilk çalışma. Gündüz Vassaf'ın yayınlanmış olan kitapları: *Zekâ ve Zekâ Testleri Nedir? Ne Değildir?*, Ankara Üniversitesi Mediko-Sosyal Merkezi Yayınları, Ankara, 1977; *Temel Zihin Yetenekleri Testi*, Ankara Üniversitesi Mediko-Sosyal Merkezi Yayınları, Ankara, 1977; *Introduction to Psychology* (Editör), Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 1978; *Wir haben unsere Stimme noch nicht laut gemacht: Türkische Arbeitkinder in Europa*, Res Publicae, Felsberg, 1985; *Cehennem Övgü: Gündelik Hayatta Totalitarizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999; *Cennetin Dibi: Modern Zamanlarda Eğlencelik Hayat*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999; *Annem Belkıs*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000; *40 Yıl Önce 40 Yıl Sonra: Amerika-Rusya*, İletişim Yayınları, 2006; *Tarihi Yargılıyorum*, İletişim Yayınları, 2007; *Türkiye Sen Kimsin?*, İletişim Yayınları, 2008; *Leventname*, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2009; *Dumezil'in Sosyoloji Ders Notları*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2009.

GÜNDÜZ VASSAF

DAHA SESİMİZİ DUYURMADIK

AVRUPA'DA TÜRK İŞÇİ ÇOCUKLARI ÖTEKİ'NİN ARAŞTIRILMASI:

GÖÇ ARAŞTIRMALARININ İDEOLOJİSİ VE ELEŞTİRİSİ

ÇEVİREN ASLI FALAY ÇALKIVİK

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI 31

GÖÇ ÇALIŞMALARI 2

ISBN 978-605-399-544-9

KAPAK FOTOĞRAFI YIKILAN BERLİN DUVARI ÖNÜNDE TÜRK ÇOCUKLARI (CUMHURİYET GAZETESİ ARŞİVİ)

1. BASKI BELGE YAYINLARI, OCAK 1983

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI'NDA GENİŞLETİLMİŞ 2. BASKI İSTANBUL, EKİM 2002

3. BASKI İSTANBUL, TEMMUZ 2010

4. BASKI İSTANBUL, ŞUBAT 2024

© İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ İŞLETMESİ

YAZIŞMA ADRESİ: HACIAHMET MAHALLESİ, PİR HÜSAMETTİN SOKAK, No:20, 34440, BEYOĞLU / İSTANBUL

TELEFON: 0212 311 64 63 - 311 61 34 / FAKS: 0212 216 24 15 • SERTİFİKA No: 51672

www.bilgiyay.com

E-POSTA yayin@bilgiyay.com

DAĞITIM dagitim@bilgiyay.com

YAYINA HAZIRLAYAN BANU UZPEDER

TASARIM 2 TASARIM / MEHMET ULUSEL

DİZGİ VE UYGULAMA MARATON DİZGİEVİ

DÜZELTİ VE DİZİN HÜLYA HATİPOĞLU - REMZİ ABBAS

BASKI VE CİLT BİNCAN MATBAACILIK YAYINCILIK SANAYİ VE TİCARET LİMİTED ŞİRKETİ

TAYAKADIN MAH. ULUBATLI HASAN CAD. NO:255 ARNAVUTKÖY İSTANBUL

TELEFON: 0212 401 98 43 • SERTİFİKA No: 72758

İSTANBUL BİLGİ UNIVERSITY LIBRARY CATALOGING-IN-PUBLICATION DATA

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ KÜTÜPHANESİ KATALOGLAMA BÖLÜMÜ TARAFINDAN KATALOGLANMIŞTIR.

Names: Vassaf, Gündüz, 1946- author. | Falay Çalkivik, Aslı, translator.

Title: Daha sesimizi duyurmadık : Avrupa'da Türk işçi çocukları : Öteki'nin araştırılması : göç araştırmalarını ideolojisi ve eleştirisi / Günsüz Vassaf ; çeviren Aslı Falay Çalkivik.

Edition: 4. baskı

Description: İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2024. | Includes bibliographical references and index.

Series: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları ; 31. Göç çalışmaları ; 2.

Identifiers: ISBN 9786053995449 (paperback)

Subjects: LCSH: Children of Alien Laborers --Germany. | Europe --Emigration and Immigration. | Alien Labor, Turkish. | Turks --Europe --Politics and Government.

Classification: LCC: HD8378.5.V37 D34 2024

GÜNDÜZ VASSAF

**DAHA SESİMİZİ DUYURMADIK
AVRUPA'DA TÜRK İŞÇİ ÇOCUKLARI**

**ÖTEKİ'NİN ARAŞTIRILMASI:
GÖÇ ARAŞTIRMALARININ İDEOLOJİSİ VE ELEŞTİRİSİ**

Henry Taifel'in anısması...

İçindekiler

- 1 Modern Kültür Kavramı Işığında Gündüz Vassaf / **Ayhan Kaya**
- 23 İkinci Baskıya Önsöz
- 35 İki Arada Gidip Gelmek: Batı Avrupa'daki Türk Gençleri / **Eva Óstergaard-Nielsen**

- 57 BİRİNCİ KİTAP “Daha Sesimizi Duyurmadık”
 - 59 İlk Baskıya Önsöz
- 63 GÖZLEMLER
 - 65 Evden Ayrılan Çocuklar
 - 66 Niçin Evden Ayrılıyorlar?
 - 68 Kalanlar ve Ayrılanlar
 - 71 Ayrılanlara Devlet Desteği
 - 74 Kaçış Süreci ve Yardımcı Yetkililer
 - 76 Batılılaşmanın Etkisi
 - 79 Ayrıldıktan Sonra
 - 82 Avrupa Usulü Devşirme
 - 85 Öztürk Ailesi
 - 90 Üstün Ailesi
 - 93 Psikolojik Sorunlar
 - 93 İşçi Göçü ve Ruh Sağlığı
 - 94 Avrupa'da Doğanlar ve Sonradan Gelenler
 - 96 Yanlış Tanılar
 - 97 Kasım'ın Olayı
 - 103 Poliste ve Hapisede
 - 103 Kiralık Çocuklar ve Çeteler
 - 105 Yabancı İşçi Çocukları Birbirlerine Karşı
 - 106 Neden Suç İşliyorlar?
 - 110 Ceza ve İşkence
 - 112 Hüsamettin
 - 114 Hasan
 - 116 Faruk Adında Bir Baba
 - 119 Evlenme
 - 119 Aileler Ne İstiyor?
 - 121 Evlilik Biçimleri

- 124 Bireysel Özgürlükler ve Aile Dayanışması
- 126 Boşanma Nedenleri
- 129 Ali ve Hollandalı Kız
- 130 Esmâ ve Tacettin: Hollanda’da Kız Kaçırma
- 133 Okulda
 - 134 Başarısızlığın Nedenleri
 - 137 Hollanda Okulu, Türk Sınıfı ve Kur’an Kursları
 - 140 Bir Veli Toplantısı
- 143 Irkçılık
 - 143 Irkçılıkta Tutarlılık ve Belirsizlik
 - 145 Türkiye’nin Kimlik Sorunu
 - 147 Irkçılığa Karşı İslâm
 - 149 Çocukların Düşleri ve Babaların Düşüşü
 - 150 Avrupalı Gibi Olmak
 - 152 Irkçılığı Algılama Aşamaları
 - 154 Çocuklar Ne Diyor? Fatma, Mehmet, Salih
- 157 Kısa Gözlemler
 - 157 Sokakta Bir Türk Çifti
 - 158 Okula Gitmeyen Kızlar
 - 158 Türkleri Kısırlaştırma
 - 158 Sofraya Buyurun
 - 158 Kabileler Gibi
 - 159 Babalar ve Oğullar
 - 159 “Avukat Bey”
 - 160 Plajda Türk Gençleri
 - 160 Gelecek İçin Beklentiler
 - 160 Oyuncak Tabanca
 - 161 Türk Tarihi
 - 162 Dersimiz “Yumurta Kırma”
 - 162 Avrupa’da Türkiye
 - 162 Atheneum-Gymnasium
 - 163 Banyo
 - 163 Hollandalı Kızlar
 - 164 Türk Kahvesi
 - 164 “Dost” ve Gelin
 - 164 Biz Delilik Yapmayız
 - 165 Babam Nerede Çalışıyor?
 - 165 Acaba Tehlikeli mi?
 - 166 Batılı Değil Türk

- 166 Irkçı Fıkralar
167 Evde Hapis
- 169 DÜŞÜNCELER**
- 171 Yeni Sömürge İnsanları
174 Yeni Tüketiciler, Yeni Meslekler
177 Kim Gitsin? Kim Kalsın?
179 Avrupa'nın Yeni Askerleri
- 183 İşçi Çocuklarına Yönelik Politikalar**
183 Asimilasyonist Yaklaşımlar
187 İşçi Çocuklarında Anadil Sorunu
188 İşçi Gönderen Ülkeler Açısından Avrupa'ya Göç
190 Türk Görevlileri Avrupa'da
192 Avrupa'da Türk Kuruluşları ve Örgütleri
194 İlerici Kuruluşların Başarısızlığı
196 Caminin Yeri
200 Türk Kahveleri
201 İşçi Çocukları ve Türkiye'de Aydınlar
203 Avrupa Gençliği ve Yabancı İşçi Çocukları
206 Uzmanlar Ne Diyor?
207 Almanlaşmış Türkler, Türkleşmiş Almanlar
- 209 Çözüme Doğru: Yanlışlar ve Arayışlar**
211 Beklentiyi Gerçekleştirme: Ne Ekersen Onu Biçersin
213 Asimilasyonun İflasından Kent İsyanlarına
215 Amerika'ya Göçün Öğrettikleri: Ne Yapmamalı?
216 Vize Uygulaması Geri Tepiyor
217 Onurlu Dönüş, Onurlu Kalış
219 Asimilasyona Karşı Milliyetçilik
219 Tek Tip İnsana Karşı
221 Batı Uygarlığında Tehlike Çanları
223 Üçüncü Dünya Avrupa'da
- 227 Yeni Bir Avrupa: Bağımsızlık ve Demokrasi**
229 Yabancı İşçiler ve Demokrasi
230 Ne Yapılmalı?
231 Çoğulcu Eğitim Nasıl Olmalı?
235 Kitle İletişim Araçları ve Yeni Avrupa
237 Çoğulcu Demokrasi ve Yeni Avrupa
240 İleride Ne Olabilir?
242 Türkiye Ne Yapmalı?
244 Avrupa'daki Türkiye

- 247** TABLO 1: Yaş ve Cinsiyetlerine Göre Batı Avrupa’da Yabancılar
248 TABLO 2: Avrupa Ülkelerinde Yabancılar
249 TABLO 3: Batı Avrupa’daki Vatandaşlarımızla İlgili Sayısal Bilgiler
250 TABLO 4: Yurtdışına Gönderilen İşçi Sayıları
251 TABLO 5: Yabancı Ülke Uyuğuna Geçen Vatandaşlarımızın Ülkelere ve Yıllara Göre Sayıları
253 Kaynakça
- 259** İKİNCİ KİTAP Öteki’nin Araştırılması:
Göç Araştırmalarının İdeolojisi ve Eleştirisi
ÇEVİREN **Aslı Falay Çalkıvık**
261 Sunuş
263 Almanya’daki Türk İşçiler Üzerine Çalışma Projesi Raporu
269 Batı Avrupa’da Göç Araştırmaları ve Yeni Paradigma Arayışları
272 Kuzey Amerika ve Batı Avrupa’daki Etnik Azınlık Araştırmalarının Temel İlkeleri
275 Bastırıcı Paradigmalar
277 Yeni Bir Algılayışa Doğru
279 Etnik Azınlık Araştırmalarında Ortak Katılım
280 Yeni Avrupa
282 Yeni Paradigmalara Doğru: Kuantum Teorisi ve Sosyal Bilimler
283 Sonuç
285 Kalitatif Araştırmalara Yönelik Kuramsal ve Metodolojik Öneriler
285 Benlik Kavramı
293 Bazı Öneriler
295 Vassaf Göçmen İşçi Çocukları, Kültürel Kimlik ve Yönelim Ölçeği
299 Azınlıklar ve Psikolojik Şiddet: Yeni Bir Toplum Arayışı
305 Problem Değil, İnsan: Sosyal Bilim Araştırmalarında İletişim
309 Psikoterapi ve Azınlıklar

- 315** Psikolojik Testler ve Üçüncü Dünya:
Test Moratoryumundan Yeni Bir Dünya Kültürüne
 - 315** Giriş: Zekâ Testleri ve Etnik Azınlıklar
 - 318** Üçüncü Dünya'daki Durum
 - 320** Psikolojik Testlerin Kullanımının Denetlenmesi İçin Önlemler
 - 322** Yeni Bir Dünya Kültürüne Doğru
 - 325** Son Söz: Amerikalı Türkiye'nin Avrupalı Vatandaşları
 - 327** Kaynakça
- 329** Dizin

Modern Kùltür Kavramı Işığında Gündüz Vassaf

Ayhan Kaya*

Gündüz Vassaf'ın elinizde bulunan bu çalışması, kendisinin 1980'li yıllardaki Hollanda ağırlıklı deneyiminden yola çıkılarak kaleme alınmış, sınırlı bir çalışma olsa da, Batı Avrupa'da yaşayan Türk göçmenleri ve çocuklarının yaşam alanlarının değerlendirilmesine ilişkin ulusal ve uluslararası literatürde bir kırılmaya yol açacak denli önemlidir. 1983 yılında birinci baskısı yapılan bu çalışmaya değin, Batı Avrupa'da yaşayan Türkiye kökenli göçmenler ve onların çocukları, genellikle "iki kültür arasında kalmış", "dejenere olmuş", nereden bakıldığıyla ilintili olarak ya "Türklüğünü yitirmiş" ya da "Almanlaşmamış", "problemlı" insanlar şeklinde değerlendirilmişlerdir. Eğer, antropolojik anlamda kültür, içinde yaşanan yer, zaman ve toplum gibi koşulların bir sonucu olarak birey ve grup tarafından oluşturulan bir toplumsal tasarım şeklinde ele alınırsa, bu tür sıfatların ne denli yersiz kullanımlar olduğu kolaylıkla görülebilir. Çünkü, kültür, tözü olan ve her koşulda, zaman içinde değişmeyen *primordial*¹ bir oluşum değildir; kültür, her zaman ve her

(*) Ayhan Kaya, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğr. Üyesi.

1 *Primordial*: Tarih boyunca varolan ve değişmeden varlığını sürdüren.

koşulda değişen, yeniden üretilen ve durağan olmayan dinamik bir toplumsal tasarımıdır.

Almanya veya herhangi bir Batı Avrupa ülkesi gibi farklı bir toplumsal yapıda yaşayan diasporik grupların içinde buldukları ve maruz kaldıkları şartlardan hareketle üretecekleri kültürel kimlikler, hiç şüphesiz anavatanda kalmaları durumunda üretecekleri kültürel kimliklerden farklı olacaktır. Kültürü eğer etno-sentrik ve benmerkezci bir şekilde ele alırsak, diğer bütün kültürleri kendi kültürümüzle bağlantısı olmayan bütünlükler olarak değerlendirebileceğimiz gibi, Almanya’da ya da Batı Avrupa’da yaşayan Türk diasporik gruplarının oluşturacağı kültürel kimlikleri de “sorunlu”, “yoz” ve “bozulmuş” kültürler olarak değerlendirme yanılığımıza düşebiliriz. Birazdan daha ayrıntılı bir şekilde ele alacağımız bu bütünselci kültür yaklaşımı, kültürü rafine ve saf bir şekilde algılayan, kültürel karışımı ve alaşımı (*cultural bricolage*) reddeden ve olumsuzlayan etno-sentrik, milliyetçi, aryan, ırkçı ve yabancı düşmanı eylemleri meşrulaştırır ve mümkün kılar.

Buna karşın, kültürü, yere, zamana ve şartlara göre değişen, sürekli yeniden üretilebilen ve belirli bir töze sahip olmayan bir toplumsal tasarım olarak değerlendirirsek, daha uzlaşıcı ve barışçı birarada yaşama koşullarını da hazırlamış oluruz. Bu çerçevede bakıldığında, Batı Avrupa’daki Türk göçmenlerinin ve onların çocuklarının geliştirdikleri kültürel kimliklerin sorunlu ve yoz tasarımlar olmayıp, aksine farklı kültürel tasarımların bir araya getirilmesiyle ortaya çıkan zengin kültürel alaşımlar olduğunu söylemek mümkün olabilir. Birazdan ayrıntılarıyla değerlendireceğimiz ve *üçüncü kültür* olarak da tanımlanan bu tür diasporik kimlikler, sanılanın aksine oldukça zengin kültürel oluşumlardır. Farklı kültürlerin toplumsal özneler tarafından, kültürel bir alaşıma yol açacak şekilde biraraya getirilmesi ile oluşan modern diasporik kimlikler, aslında, küresel kültürün birer uzantıdırlar. Öyle ki, uluslararası iletişim ve ulaşım ağlarının genişlediği günümüzde, coğrafi sınırlar bir anlamda ortadan kalkmış gibidir. Sözgelimi, Türk TV kanallarının, gazetelerinin, video kasetlerinin ve müzik kasetlerinin kolaylıkla erişilebildiği, İstanbul’a ucuz haftasonu alışve-

riş turlarının düzenlendiği ve Türkiye'nin pek çok noktasına sürekli ucuz "charter" uçuşlarının yapıldığı Almanya'da veya diğer Batı Avrupa metropollerinde, yani başka bir bağlam ve oluşum içinde, Türkiye'yi sürekli olarak yaşamak ve yaşatmak mümkün. Bir başka deyişle, diasporada anavatanın bir benzerini kendine özgü bir oluşum içinde sembolik olarak da olsa kurmak mümkün. Ancak bu diasporik oluşum, anavatanın aynadaki yansıması gibi değildir. Söz konusu oluşum, anavatanın din ve etnisite gibi bazı kültürel özelliklerinin tözselleştirildiği, öte yandan dil, semboller ve müzik gibi diğer bazı yanlarının ise içinde yaşanılan çoğunluk kültürüne referansla kültürel bir tercüme sürecine tabi olacak şekilde değiştirildiği bir oluşumdur.

Kültür kavramı bugüne değin farklı şekillerde tanımlanagelmıştır. Raymond Williams yapılan bu tanımlamaları üç farklı kategori içinde değerlendirir. Bu tanımlamalardan ilki, kültürü, insanın doğa ile mücadele koşulları içerisinde gerçekleştirdiği entelektüel ve estetik gelişmelerin tamamı olarak değerlendiren antropolojik yaklaşım; diğeri, kültürü herhangi bir halka, gruba ya da döneme özgü hayat şekli olarak değerlendiren sosyolojik yaklaşım ve sonuncusu ise yine kültürü sanatsal ve entelektüel çalışmalar bütünü olarak tanımlayan edebiyatla ilgili yaklaşımdır.² Bu yaklaşımların tümünde görülen belirgin bir ortak özellik vardır. Bu özellik, kültür dendiğinde genellikle bizim yüksek kültür diye tanımladığımız edebi, felsefi ve sanatsal ağırlığı olan çalışma ve aktivitelerin ifade ediliyor olmasıdır. Ancak, daha geniş bir içeriğe sahip olan günümüzün kültür kavramı, toplumsal yaşamda varolan her tür üretimi ve aktiviteyi içerir. Bu nedenle yeni kültür kavramı, azınlığın kültürü olan yüksek kültürü içerdiği gibi, çoğunluğun kültürü olan popüler kültürü de kapsar.

Özellikle son otuz yılda popüler kültürün yüksek kültüre oranla daha geniş bir kapsama alanı olduğunu söylemek mümkün. Popüler kültürdeki bu yükseliş hiç şüphesiz küreselleşme ve onunla birlikte

2 Bkz. Raymond Williams, *Marxism and Literature* (Oxford University Press, 1977) ve R. Williams, *Keywords*, Londra, Fontana, 1983. Türkçesi: *Marksizm ve Edebiyat*, Adam Yay., çev. Esen Tarım, İstanbul, 1990.

hızlı endüstrileşme, kentleşme, iç-dış göç ve toplumsal hareketlilik gibi süreçlerin sonrasında gerçekleşmiştir. Çevrenin merkeze taşınması anlamına gelen bu toplumsal değişimin ardından, kentsel alanlar büyüme göstermişler ve farklı kültürlerin birbiriyle karşılıklı etkileşime girdiği ve popüler kültürün geliştiği alanlar olmuşlardır. Popüler kültürün yaygınlaşmasındaki bir diğer çok önemli neden ise, ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki sürekli gelişmedir.

FARKLI KÜLTÜR NOSYONLARI ÇERÇEVESİNDE GÖÇ ÇALIŞMALARI

Kültür kavramı, anlam açısından iki farklı şekilde ele alınabilir. Bu nosyonlardan biri '*bütünselci*' (*holistic*) kültür nosyonu, diğeri ise '*senkretik*' (*syncretic*) kültür nosyonudur. İlk nosyon, modernitenin getirdiği anlayışın bir ürünü olup, kültürü yerel ve ulusal sınırlar içerisinde hapseder. Öte yandan, 'senkretik' kültür nosyonu ise küreselleşme ile gündeme gelen bir nosyon olmuştur. Bu nosyon, kültürün yerel ve coğrafi sınırlar içerisinde hapsedilemeyeceğini ve bu sınırların ötesinde gerçekleşen bir alışım süreci içinde oluştuğunu öngörür. Bütünselci kültür nosyonu "ortak anlam ve değerlerin" kültürlerin özünü oluşturduğunu söyler. Buna göre, herhangi bir toplum tarafından ortaklaşa kabul gören belli anlam ve değerler, birer değişmez bütün oluştururlar ve diğer toplumların oluşturduğu ortak anlam ve değer bütünlerinden ayrılırlar. Birbirinden kalın sınırlarla ayrıldığı düşünülen bu kültürel bütünlükler, ulusal ya da yerel kültürleri ifade ederler. Kültürleri, birbirleriyle karışmayan bütünlükler olarak kabul eden bu anlayışa göre, kültürel alışım, sorunlu bir süreçtir ve bozulmaya yol açar. Etnik azınlık veya göçmen kültürlerini değerlendiren akademik çalışmalarda sıkça rastladığımız 'kimlik krizi', 'iki kültür arasında kalmış', 'kayıp kimlikler' ve 'dejenere olmuş' gibi tanımlamalar böylesine bir kültür nosyonunun ürünüdürler. Kültürel alışımı reddeden ve "otantik" olanı savunan bu yaklaşım, ayrıca kültürün etnik ve ulusal çerçevede oluştuğunu ifade eder. Bir başka deyişle bu nosyon, kültürü etnisiteye indirger.

GÖÇ ÇALIŞMALARINDA BAŞLICA SÜREÇLER

Bugüne değin Batı Avrupa’da ve özellikle Almanya’da yaşayan Türk göçmenlerine ve onların çocuklarına ilişkin yapılan bilimsel çalışmalar üç farklı aşamada ele alınabilir. Göç sürecinin başlangıcı olan 1960’larda yapılan çalışmaların büyük bölümü, göçün ekonomik boyutlarını, Türkiye’ye aktarılan döviz rezervlerini, göçmenlerin geri dönüş planlarını ve karşılaştıkları “kültür şokunu” incelemiştir.³ Araştırmaların bu denli sınırlı bir çerçevede yapılmasının iki temel nedeni vardır. Öncelikli olarak, göçmenler başlangıçta kamusal alanda yeterince varlık göstermemişler ve bu nedenle Alman toplumsal yaşantısının önemli bir parçası olarak algılanmamışlardır. Bir diğer neden ise, göçmenlerin kısa bir süre sonra kendi ülkelerine geri dönecekleri yönündeki yerleşik yargılarının bilim çevrelerince de paylaşılmış olmasıdır.

1970’li yılların başlangıcında tüm dünyada yaşanan iktisadi daralma nedeniyle Batı Avrupa ülkeleri misafir işçi alımını büyük ölçüde durdurmuşlardır. Bu tarihten itibaren ailelerin birleşmesi sürecinin başlaması ile birlikte, Türk göçmenler hakkında yapılan bilimsel çalışmaların ikinci aşamasına geçilmiştir. Ailelerin birleştirilmesine paralel olarak yerleşik bir yaşantıya adım atan Türk göçmenlere ilişkin olarak bu dönemde yapılan çalışmalar, daha çok çocuk-ebeveyn ilişkileri ve işçilerin buldukları ülke toplumunun kültürüne entegrasyonu, asimilasyonu ve akültürasyonu (kültürel etkileşim) gibi konuları içermektedir. Bu çalışmalarda kullanılan “kültür çatışması”, “kültür şoku”, “akültürasyon”, “arada kalmışlık” ve “kimlik krizi” şeklindeki anahtar kavramlar çalışmaların hangi ekseninde olduğuna dair bize önemli ipuçları vermektedir.⁴ Kullanılan bu kavramlardan da anlaşılabilir.

3 Erken dönem çalışmalardan bazıları için bkz. N. Abadan-Unat, *Batı Almanya’daki Türk İşçileri ve Sorunları*, Ankara, DPT Yayınları, 1964; S. Castles ve G. Kosack, *Immigrant Workers and Class Structure in Western Europe*, Londra, Oxford University Press, 1973.

4 İkinci dönem çalışmalarından bazıları için bkz. N. Abadan-Unat, “Identity Crisis of Turkish Migrants”, İ. Başgöz ve N. Furniss (der.), *Turkish Workers in Europe*, Indiana University, Turkish Studies, 1985; B. Nauck, “Migration and Change in Parent-Child Relationships: The Case of Turkish Migrants in Germany”, *International Migration*, 26 (1988) ve Ç. Kâğıtçıbaşı, “Alienation of the Outsider: The Plight of Migrants”, *International Migration*, XXV, no.2, Haziran 1987.

çağı üzere, bu dönemde yapılan çalışmalar genellikle bütünselci kültür nosyonundan hareket etmişlerdir. Ancak Sema Köksal'ın (Erder) 1980'lerin başlangıcında İsveç'te yaptığı çalışmayı diğer çalışmalardan ayrı tutmak gerekir. Köksal, bu çalışmada İsveç gibi modern demokratik refah toplumlarında, göçmenlerin yaşadığı gettoların kurumsal yapı tarafından nasıl oluşturulduğuna ilişkin çok sağlıklı bir değerlendirme sunmaktadır.⁵

1970'li yıllarda yapılan bir diğer çalışma var ki, yine diğerlerinden ayrı bir yere konmalıdır. John Berger ve Jean Mohr tarafından gerçekleştirilen ve Türkiye, İspanya ve İtalya gibi gelişmekte olan ülkelere Almanya'ya doğru yaşanan işçi göçünü anlatan *Bir Yedinci Adam* adlı çalışma çok özel bir yere sahiptir.⁶ Bu çalışmada işçilerin göçe başladıkları kendi köy ve kasabalarından Almanya'da yerleştirildikleri yurtlara kadar olan göç süreci (iş başvurusu, sağlık kontrolü, yolculuğun başlangıcı, yolculuk, karşılanma ve ilk sorunlar) fotoğraflarla ve belgelerle başarılı bir şekilde tasvir edilir. Bu fotoğraflar bize, sadece bir örnek vermek gerekirse, işçi alımı sırasında yapılan sağlık kontrollerinin ne denli insanlık dışı bir uygulama olduğunu göstermektedir.

Her ne kadar, 1980'li yılların ortalarına değin Almanya'da veya Batı Avrupa'da yaşayan Türk işçileri üzerine çalışan araştırmacılar, zaman zaman kültürel alışımından söz etseler de, bu alışımları genellikle "kültürel yozlaşma" şeklinde olumsuzlamışlardır. Bu tür araştırmacıların konu hakkındaki yaklaşımı, genellikle diasporada oluşan kültürel alışımların ya yozlaşma ya da kimlik krizine yol açan kültürel parçalanmalar olduğu şeklindedir.⁷ Diasporik özne, bu çalışmalarda

5 Bkz. Sema Köksal, *Refah Toplumunda "Getto" ve Türkler*, İstanbul, Teknografik Matbaacılık, 1986.

6 Bkz. John Berger ve Jean Mohr, *A Seventh Man*, Middlesex, Penguin Books Ltd., 1975.

7 N. Abadan-Unat, "Turkish Migration to Europe 1960-1975: A Balance Sheet of Achievements and Failures", N. Abadan-Unat (der.), *Turkish Workers in Europe 1960-1975*, Leiden, E. J. Brill, 1976; N. Abadan-Unat, "Identity Crisis of Turkish Migrants"; Ç. Kâğıtçıbaşı, *ibid* ve J. M. Mushaben, "A Crisis of Culture: Isolation and Integration Among Guestworkers in the German Federal Republic", İ. Başgöz ve N. Furniss (der.), *Turkish Workers in Europe*, Bloomington, Indiana University Press, 1987.

ulus-ötesi kapitalizmin edilgen bir kurbanı olarak değerlendirilir. Buna göre, bir anlamda, Türk işçilerinin toplumsal değişim sürecinde etkin özneler olmadıkları düşünülür. Genellikle etnisite ve kültür ekseninde yapılan bu çalışmalar, göçmenleri, kendi ülkelerinden göç sırasında getirdikleri kültürel bagajı hiç değiştirmeden kullanan insanlar olarak yansıtırlar. Etnisitenin toplumsal ve duruma bağlı bir oluşum olduğu tezini yadsıyan bu araştırmacılar, diasporik öznenin kültürel ve etnik kimliğini anlayabilmek için çalışmalarını göçmenlerin yaşadıkları Almanya’da yapmaktansa, göçmenlerin geldiği yer olan Türkiye’de yapmayı tercih etmişlerdir. Bunun nedeni ise, etnisite ve kültürün değişmeyen verili bir *primordial* olgu olduğu düşüncesidir. Bu nedenle, göçmenlerin Anadolu’dan beraberinde getirdikleri din ve “otantik” kültür, bu araştırmacıların çözümlerinde ele aldıkları en önemli veriler olmuştur.

Üçüncü aşama ise, özellikle 1980’li ve 1990’lı yıllarda farklı yaklaşımların sergilendiği bir süreçtir. Bu dönemde yapılan bilimsel çalışmalarda çoğunlukla toplumsal yapı ile birey arasındaki ilişkiler ve kültürel üretim süreçleri üzerinde durulmuştur. Bu süreçte, özellikle yurttaşlık, çifte yurttaşlık, ırkçılık, kurumsal ayrımcılık, işsizlik ve kültürel üretim gibi konular çalışılmıştır.⁸ Yukarıda değinilen çalışmaların birinci ve ikinci aşamalarında kültür, bütünselci yaklaşımla değişmeyen bir bütün olarak tanımlanmış ve kültürler arasındaki etkileşim, “dejenerasyon” ya da “yozlaşmaya” yol açtığı için istenmeyen bir durum şeklinde dile getirilmiştir. Üçüncü döneme damgasını vuran kültür nosyonu ise senkretik kültür kavramıdır. Senkretik kültür nosyonu, kültürel kimliğin, dinamik bir süreç içinde sürekli değişim sonucunda oluştuğu fikrini savunur.

⁸ Üçüncü aşamaya ilişkin çalışmalardan bazıları için bkz. A. Çağlar, *German Turks in Berlin: Migration and Their Quest for Social Mobility*. Doktora Tezi, Montréal, Department of Anthropology, McGill University, 1994; R. Mandel, “A Place of Their Own: Contesting Spaces and Defining Places in Berlin’s Migrant Community”, B.D. Metcalf (der.), *Making Muslim Space in North America and Europe*, Berkeley, University of California Press, 1996; T. Schwartz, *ibid* ve F. Zaimoğlu, *Konak-Sprak: 24 Misstöne vom Rande der Gesellschaft*, Hamburg, Rotbuch Verlag, 1995.

KÜRESELLEŞME VE SENKRETİK KÜLTÜR KAVRAMI

Gündüz Vassaf'ın elinizdeki bu çalışması, bütünselci kültür kavramını temel alan kendinden önceki diğer çalışmaların bir eleştirisi olduğundan ve ayrıca, üçüncü dönemin başlangıcını teşkil eden bir çalışma olması açısından, bilimsel anlamda çığır açan bir çalışmadır. Batı Avrupa'da yaşayan Türk kökenli gençlerin geliştirdikleri zengin kültürel alışmaları anlatan Vassaf, çok başarılı bir betimleme ile göçmen çocuklarının yaşam alanlarını analiz etmiş ve bu alanlardan bizlere kesitler sunmuştur. Bunu yaparken, bütünselci kültür nosyonunun bizleri hapsedtiği sınırlı ve problemlili bakış açısından kurtarmakta ve senkretik kültür nosyonunun geniş perspektifini okuyucuya sunmaktadır.

Bu yaklaşımı savunan diğer pek çok araştırmacı, Almanya'daki Türk azınlık üzerine değerli çalışmalar yapmışlardır. Berlin Karşılaştırmalı Sosyal Çalışmalar Enstitüsü (*Berliner Institut für Vergleichende Sozialforschung*, BIVS) bu yönde çalışmaların yapıldığı bir merkezdir.⁹ Aynı zamanda, Ruth Mandel, Türklerin Almanya'da oluşturdukları yeni sosyal mekânları ve ilişkileri yine bu çerçevede ele alır.¹⁰ Thomas Faist ise, aynı şekilde Türk çocuklarının eğitim ve iş piyasalarında ne tür ayrımcı uygulamalara uğradıklarını benzeri bir yaklaşımla dile getirir.¹¹ Yine Herman Tertilt, 1996 yılında Frankfurt'ta yer alan bir Türk gençlik çetesi ile birlikte yaptığı çalışmasında, kültürel alışım

9 BIVS'in çalışmaları için bkz. J. Blaschke, "Ethnische Koloniebildung in Westeuropaischen Industrie-Gesellschaften am Beispiel der Türken in Berlin", *yayınlanmamış bildiri*, Berlin, B.I.V.S., 1983 ve T. Schwartz, *ibid.*

10 Bkz. R. Mandel, "Turkish Headscarves and the 'Foreigner Problem': Constructing Difference Through Emblems of Identity", *New German Critique*, no.46 (1989); R. Mandel, "Shifting Centres and emergent identities: Turkey and Germany in the lives of Turkish Gastarbeiter". D.F. Eickelman ve J. Piscatori (der.), *Muslim Travellers: Pilgrimage, migration, and the religious imagination*, Londra, Routledge, 1990 ve R. Mandel, "A Place of Their Own".

11 Bkz. T. Faist, "Schooling, Work, and Ethnicity: The Impact of Public Policy on the Incorporation of Young Turks in the Federal Republic of Germany in the 1980s", *yayınlanmamış bildiri*, New York, Annual Meeting of the American Political Science Association, 1991; T. Faist, *Social Citizenship for Whom? Aldershot, Avebury*, 1995; T. Faist (der.), *Transstaatliche Räume: Politik, Wirtschaft und Kultur in und zwischen Deutschland und der Türkei*, Bielefeld, Transcript Verlag, 2000 ve T. Faist, *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Spaces*, Oxford University Press, 2000.

kavramını ön planda tutarak Türk gençlerinin oluşturdukları altkültürlere değinmiş ve özellikle aile kültürü, göç süreci, arkadaşlık grupları, uyuşturucu ve şiddet gibi konuları işlemiştir.¹²

Kültürel alışım ilkesi çerçevesinde çalışmalarını yürüten bu Alman akademisyenlerin yanısıra bazı önemli Türk araştırmacıları da bulunmaktadır. Ayşe Çağlar, çalışmalarında Türk kültürünün değişmeyen bir norm ve değerler sistemi değil, farklı kültürlerle etkileşim sırasında değişen ve dönüşen değerler sistemi olduğunu söyler.¹³ Öte yandan, Almanya'daki Türk imgesi ve Türklerin kültürel kimlikleri konusunda çalışmalar yapan Onur Bilge Kula da kültürel kimliklerin oluşumunda töze yer olmadığını ve töz söyleminin söz konusu egemen toplumsal yapı içerisinde baskıya maruz kalan özne tarafından kimlik siyasetinin bir gereği olarak kullanıldığını söylemektedir.¹⁴

Bir diğer araştırmacı olan Feridun Zaimoğlu da, yaptığı çalışmalarda Almanya'da yaşayan Türk gençlerinin geliştirdikleri yeni konuşma dilinin (*creole language*) temel özelliklerini anlatır. Zaimoğlu, *Kanak-Sprak* adlı kitabında pek çok gencin konuşma ve yazı dilinde Almanca ve Türkçe karışımı bir dil kullandıklarını belirtir. Bu farklı dil, yine senkretik kültür kuramı göz önüne alındığında tam anlamıyla kültürel alışımın gerçekleştiği bir örnek olarak gösterilebilir. Kültürlerin senkretik oluşumlar olduğu öntezinden yola çıkan bu tür yaklaşımlar, diasporik kültürlerin zengin ve yaratıcı yanlarını ön plana çıkarmaya çalışırken, bu kültürleri diğer kültürlerden farklı bir şekilde problemlili oluşumlar olarak algılamaktan kaçınırlar. Hiç şüphe yok ki,

12 Bkz. H. Tertilt, *Turkish Power Boys: Ethnographie einer Jugendbande*, Baden-Baden: Suhrkamp, 1996. Yalnız her ne kadar, gerek T. Faist ve gerek H. Tertilt kültürel alışım olgusuyla Türk gençlerine yaklaşırsalar da, önemli bir hataya düşmekten kendilerini alıkoyamamaktadırlar. Bu hata, her iki araştırmacının da çoğunlukla Almanya'da doğan ve orada yetişen Türk gençlerini hâlâ "göçmen" kategorisinde değerlendiriyor olmalarıdır.

13 Bkz. A. Çağlar, "The Prison House of Culture in the Studies of Turks in Germany", *yayınlanmamış bildiri*, Berlin, Department of Social Anthropology, Free University, 1990 ve A. Çağlar, *German Turks in Berlin*.

14 O.B. Kula, "Almanya'daki Türklerin Kültürel Kimliği", *yayınlanmamış bildiri*, Türkiye'nin Avrupa Birliği Üyelğine Geçiş Sürecinde "Türkiye-Almanya İlişkileri" Konulu Uluslararası Konferans, Marmara Üniversitesi, 11-13 Nisan 2001, İstanbul.

diyasporada geliştirilen bu kültürel çeşitlilik ve alışımın oluşum sürecinde küreselleşme rüzgârlarının önemli etkileri vardır.

Senkretik kültür nosyonunu benimseyen uzmanlar, aynı zamanda, Fredrik Barth'ın etnisite konusundaki yaklaşımını da kabul ederler. Norveçli antropolog Barth, etnisitenin baştan beri varolan tözsel bir olgu değil, zaman içinde toplumsal koşullara bağlı olarak oluşan bir tasarım olduğunu söyler. Barth'a göre, etnisite töze ait bir şey olmadığı gibi, kültürel kimliğin sabit bir bileşeni de değildir. Etnik kimlik, bireylerin ya da grupların kendi haklarında sahip oldukları düşünceler ve inanışlar ile "öteki"nin, söz konusu birey ya da gruplar hakkında sahip olduğu düşünce ve inanışların karşılıklı etkileşimi ile oluşur.¹⁵ Etnisite konusundaki bu modernist anlayış, kaçınılmaz olarak, etnisiteyi *primordialist* (tarihin başlangıcından bu yana varolan) bir yaklaşımla ele alan bütünselci kültür yaklaşımıyla çatışma halindedir. Barthçı yaklaşım etnisiteyi bir muhafazakârlık göstergesi ya da sadece psikolojik ölçekte aidiyet hissine kadar indirgenebilen bir unsur olarak değerlendirmez. Etnisite, bireyler veya gruplar arasında gerçekleşen etkileşim süreçlerinde ortaya çıkan toplumsal bir tasarımdır. Bu yaklaşım, özne merkezli bir özellik taşımakla birlikte etnik kimliklerin de diğer kimlikler gibi rasyonel bir temelde oluşturulduğunu söyler.

Ayrıca, küreselleşme olgusunun bu denli önem kazandığı bir dönemde bütünselci kültür nosyonunda diretmek, toplumsal ve kültürel değişim süreçlerini tam anlamıyla tanımlayabilme şansımızı ortadan kaldıracaktır. Kültürün küresel ölçekte akışkan bir nitelik kazanmasıyla devam eden modernite, kültürel çeşitlilik, ulus-ötesi toplumsal hareketler ve küresel kentler gibi, bizim, kültürel erime potaları diye adlandırabileceğimiz oluşumlara yol açmıştır. Kültürel coğrafyada yaşanan bu hızlı değişimin ardında küreselleşme rüzgârları vardır. Küre-

15 Bkz. Fredrik Barth, *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organisation of Cultural Difference*, Londra, Allen & Unwin, 1969 ve F. Barth, "Enduring and emerging issues in the analysis of ethnicity". H. Vermeulen ve C. Govers (der.), *The Anthropology of Ethnicity: Beyond 'Ethnic Groups and Boundaries'*, Amsterdam, Het Spinhuis, 1994.

selleşme pek çok araştırmacı tarafından gerek toplumsal, gerek siyasal ve gerek ekonomik açılardan tanımlanmıştır.¹⁶

Küreselleşme, kültürel açıdan ele alındığında Roland Robertson'un yaptığı tanımlamayı kullanmak gayet yerinde olur. Buna göre, küreselleşme, “modern ulaşım ve iletişim araçları sayesinde dünyanın küçülmesi ve dünyanın bir bütün olarak algılanması” şeklinde tanımlanabilir.¹⁷ Küreselleşmenin getirdiği en önemli sosyo-kültürel değişimlerden biri hiç şüphesiz, geleneksel kültür anlayışından farklı olan, zamanı, hafızası, konteksti ve belirgin bir coğrafyası olmayan, görece homojen bir küresel kültürün oluşumudur. Bu küresel kültürün temel niteliklerini anlamak için Arjun Appadurai'nin bu konuda yaptığı değerlendirmelere kısaca göz atmak gerekiyor. Appadurai'ye göre küresel kültür birbirinden farklı beş ayrı eksende gelişir:¹⁸

Turistlerin, göçmenlerin, sığınmacıların, sürgünlerin ve misafir işçilerin hareketlerinin gerçekleştiği *ethnoscape*, bu eksenlerden ilkidir. İkinci eksen makinelerin, teknolojinin, ulusal ve çokuluslu şirketlerin hareketliliğinin yaşandığı *techoscape*'dir. Bir diğer eksen ise paranın uluslararası hareketliliğinin yaşandığı *finanscape*'dir. Dördüncü eksen ise imajların, sembollerin ve bilgilerin televizyon, radyo, gazete, dergi ve film yoluyla hareketini sağlayan *mediascape*'dir. Son eksen ise, devlet yanlısı ya da devlet karşıtı ideolojilerle ilgisi olan özgürlük, refah ve hak gibi söylemlerin yayıldığı *ideoscape*'dir.

16 Küreselleşme konusunda daha geniş bilgi için bkz. R. Robertson, *Globalization*, Londra ve Newbury Park: Sage Publications, 1992; A. Giddens, *The Consequences of Modernity*, Cambridge, Polity Press, 1990; S. Hall, “The Local and the Global: Globalization and Ethnicity”, Anthony King (der.), *Culture, Globalization and the World System*, Londra, Macmillan Press, 1991 (Türkçesi: *Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etkinlik*, çev. G. Seçkin, Ü.H. Yolsal, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1998); A. Appadurai, “Disjuncture and difference in the global cultural economy”, M. Featherstone (der.), *Global Culture: Nationalism, Globalisation and Modernity*, Londra, Sage, 1990; U. Hannerz, *Transnational Connections*, Londra, Routledge, 1996; J. Brecher, et al., *Global Visions: Beyond the New World Order*, Boston, South End Press, 1993 ve L. Sklair, *Sociology of the Global System*, Hertfordshire, Harvester Wheatsheaf, 1991.

17 Bkz. R. Robertson, *Globalization*, s.8.

18 A. Appadurai, “Disjuncture and difference in the global cultural economy”, s.6-7.

Appadurai'nin genel hatlarıyla resmini çizdiği küresel kültür olgusu, farklı kültürel renklerin birarada kullanılmasına olanak tanıyan bir kültürel formdur.¹⁹ Bu formu anlatabilmek için günümüzde araştırmacılar tarafından farklı sözcükler kullanılmaktadır. *Senkretik, brikolaj, hibrid, creole ve melangé* gibi kavramlar bunlardan sadece birkaçıdır.

“NE EKERSEN ONU BİÇERSİN”

Gündüz Vassaf, çalışmasında oldukça Barthçı bir yaklaşım sergileyerek, diasporadaki Türk kimliğinin oluşum sürecinde önemli bir bileşen olarak karşımıza çıkan İslâmi eğilimleri, çoğunluk toplumunun azınlıklara yönelik olarak sergilediği ırkçılığa karşı rasyonel ve reaksiyoner bir tepkinin izdüşümü şeklinde açıklamaktadır. Vassaf, kitap boyunca yaptığı bu tür değerlendirmeler ile, aynı zamanda benim de kendi çalışmalarımda kullandığım²⁰ ve Britanyalı araştırmacı Patrick R. Ireland tarafından kavramsallaştırılan “kurumsal yönlendirme teorisi”²¹ adlı yaklaşımı çağrıştırmaktadır. Bu yaklaşımı çok genel hatlarıyla özetlemek gerekirse, Patrick R. Ireland, göçmen topluluklarının göç sürecinde oluşturdukları siyasi katılım stratejilerini değerlendirirken, göç alan ülkenin yasal ve siyasal yapısına özel bir önem verir. Ireland, bazı göçmen topluluklarının, içinde yaşadıkları ülkelerin kendilerine

19 Bu noktada küreselleşmeyi bir süreç olarak değerlendirdiğimi ve “küreselleşme” ideolojisi tartışmasına girmek istemediğimi söylemek istiyorum. Küreselleşmenin bir süreç ve ayrıca bir ideoloji olarak ayrımsallaştırılması gerektiğini düşünüyorum. İngilizcedeki *globalisation* kavramı küreselleşme sürecini ifade ederken, *globalism* kavramı ise küreselleşme ideolojisi anlamına gelmektedir. Türkçede ise *globalisation* ve *globalism* kavramlarını karşılayan tek sözcük küreselleşmedir. Ancak Türkçede bu şekilde bir net ayrıma gitmek çok faydalı olacaktır diye düşünüyorum.

20 Kendi çalışmalarım için bkz. Ayhan Kaya, *Berlin'de Küçük İstanbul: Diasporada Kimliğin Oluşumu*, İstanbul, Buke Yayınları, 2000; A. Kaya, *Sicher in Kreuzberg: Constructing Diasporas*, Bielefeld, Transcript Verlag, 2001.

21 Patrick R. Ireland, *The Policy Challenge of Ethnic Diversity: Immigrant Politics in France and Switzerland*, Cambridge, Harvard University Press, 1994; P. R. Ireland, “Reaping What They Sow: Institutions and Immigrant Political participation in Western Europe”, R. Koopmans ve P. Statham (der.), *Challenging Immigration and Ethnic Relations Politics: Comparative European Perspectives*, Oxford University Press, 2000, s.233-282.

yönelik sistematik bir şekilde uyguladıkları kurumsal kayıtsızlık, ırkçılık ve dışlama nedeniyle, siyasal katılım yönünde pek istekli olmadıklarını belirtir. Ireland, göçmenlerin siyasal katılım stratejilerini anlayabilmek için, bugüne değin sıkça başvurulan ve sınıf ile etnisite “ırk” kavramlarını hareket noktası olarak alan teorik yaklaşımların ötesine gidilmesi gerektiğini düşünür. Bu nedenle, kendisi “kurumsal yönlendirme teorisi” (*institutional channeling theory*) yaklaşımını alternatif olarak önerir. Bu yaklaşıma göre, siyasal katılım stratejileri geliştiren etnik azınlıklar, etnisiteyi birincil araç olarak kullanma eğilimi gösterirler. Bu eğilimin ardında yatan neden, öncelikli olarak “ev sahibi” toplumun azınlıklara ilişkin uyguladığı yasal ve siyasal düzenlemelerdir. Bu teorik çerçeveden bakıldığında, Almanya gibi kültürel farklılıklara o denli yaşam hakkı tanımayan diğer bazı Batı toplumlarında yaşayan Türk kökenli olsun veya olmasın tüm diyasporik grupların, bugüne değin öncelikli olarak neden etnisite çizgisinde örgütlendiğini anlamak mümkün olabilir. Etnik azınlıkları siyasal katılımdan uzak tutan ve onları dışlayan bir yasal düzlemde, Türklerin kendi içlerine dönük etnik örgütlenmelere yönelmeleri, bu teori dikkate alındığında, kaçınılmaz olur.

Vassaf bu çalışmada, sosyo-politik yapı ile birey arasındaki karşılıklı etkileşimin ne denli önemli olduğuna işaret ederek, ne tamamıyla yapısalcı ne de tamamıyla liberalist bir paradigmayla yola çıkmadığını göstermiştir. Ona göre, gerek yapı gerekse sosyal aktör, kültürel kimliğin, siyasal katılım stratejilerinin ve gündelik yaşam stratejisinin (evde, okulda, sokakta) belirlenmesi süreçlerinde karşılıklı etkileşim içindedirler. Bu nedenle, diyasporik öznelerin, kimlik siyasetlerinde kullandıkları din ve etnisite gibi bazı tözsel (*essentialist*) unsurları, milliyetçi ya da şovenist amaçlarla kullanmadıklarını, aksine oldukça rasyonel ve politik amaçlarla kullandıklarını belirtir. Diasporik kimlikler, kısıtlı ulusal kültürleri aşip küreselliğe ulaşan evrensel (*universal*) kimlikler olmalarının yanı sıra, aynı zamanda, geleneksel ve yerel olan unsurları kullanmaları nedeniyle tikel (*particularist*) olma özelliği de gösterebilirler. Ancak, son değerlendirmede, tikel ve tözcü olarak gö-

rülen unsurların dahi diasporada gelişen rasyonel kimlik siyasetinin vazgeçilmez bir ögesi olduğu unutulmamalıdır. Vassaf'a göre kültürel kimliklerin veya siyasal katılım stratejilerinin din ve etnisite gibi tözsel olduğu düşünülen eksenler üzerinden kurgulanmasının nedeni diasporik öznenin maruz kaldığı yapısal dışlanmadır.

Vassaf'ın, kitabın 211. sayfasındaki başlıkta dile getirdiği “Beklentiye Gerçekleştirme: Ne Ekersen Onu Biçersen” şeklindeki saptama, sanıyorum bu çalışmaya özgünlük katan en önemli unsurlardan biri. Psikoloji formasyonuna sahip Vassaf'a göre,

Fransa'da Cezayirliler, Almanya'da Türkler, kentte gecekondular, yeni egemen sınıf ve kültürün dışında kalan azınlık gruplar, çocukları horlandığı, kendilerine geri, sorunlu gözüyle bakıldığı için gerçekten 'geri' ve 'sorunlu' olmuşlar, içinde yaşadıkları olumsuz sosyo-ekonomik koşullara karşın gerçekleştirebilecekleri potansiyel, bu olgudan ötürü oluşmamış[tır]. Avrupa'daki yabancı işçi çocukları da gerek ırklarından gerek sınıflarından ötürü Avrupa'daki egemen görüşlerce 'geri' ve 'sorunlu' olarak damgalanıyor. Oysa gelişmekte olan 'Yeni Avrupa' sentezi bu çocukların başkalarının nasıl algılandığı, algılamının ışığında ne tür politikalar uygulandığı ve politikaların hangi gelişmelere yol açtığına bağlı. Avrupa'daki işçi çocukları iki kültür arasında değil, tersine oluşmakta olan yeni bir dünyada yaşıyorlar. Bu yeni dünyanın kültürü ise Avrupa'da yaşayan tüm insanlar yani Avustralyalı, Cezayirli, Türk, Alman, Surinamlı, Norveçli, Faslı, İsveçli tarafından oluşturuluyor. Her ne kadar bu topluluklar birlikte değil de yan yana yaşayan ayrı kültürlerin insanları gibi görünüyorlarsa da, sonuçta yaşadıkları aynı toprak, aynı siyasi sistem, aynı iklim üzerinde bir yandan da çok yönlü ortak bir kültür oluşturuyor, ortak bir mekânda biçimleniyorlar.

Vassaf'ın “Yeni Avrupa” sentezi olarak adlandırdığı diasporik konumlanma, kültürel alışımın “yozlaşma” şeklinde değil, bir tür zenginlik olarak algılanmasını ifade eder. Bu nedenle Vassaf, diasporada yaşayan Türk çocuklarına atfedilen “arada kalmış”, “dejenere olmuş” ve “kayıp kuşak” gibi önyargılı tanımlamaları reddeder. Bu tür değerlendirmeleri olumsuzlayan Vassaf, Türk gençlerinin oluşturduğu kül-

türel kimliği, zengin bir kültürel alışım (*cultural bricolage*) olarak tanımlar. Bu paralelde pek çok yeni kavramsallaştırma yapmak mümkün. “Rizomatik alan” veya “üçüncü kültür” gibi kavramlar, bu “Yeni Avrupa” sentezi fikrini teorik olarak açıklamamızda bize yardımcı olabilir.

KARTEZYEN DÜALİZMİN ELEŞTİRİSİ: RİZOMATİK ALAN VE/VEYA “ÜÇÜNCÜ ALAN”

Vassaf'ın bize sunduğu “Yeni Avrupa” sentezi fikri, bugüne değin gelmiş olan geleneksel kartezyen düalizmini parçalayan bir etkiye sahiptir. Fransız-Cezayirli, Alman-Türk, İngiliz-Hintli veya siyah-beyaz, iyi-kötü, güzel-çirkin gibi ikili karşıt kimlikler arasındaki gri alanları kabul etmeyen Kartezyen düşüncenin yerine, sınırların netliğini yitirdiği, zengin alışımın ortaya çıktığı “üçüncü” bir yeni alandan söz etmek mümkün mü? Bu söz konusu üçüncü konumlanma sadece bu noktada karşımıza çıkan bir soru değildir. “Üçüncü” sorunsalı, felsefe ve kültürel çalışmalar gibi alanlarda sıkça üzerinde durulan bir konudur. Sözelimi Fransız filozof Emmanuel Levinas, birey ile “öteki” arasındaki ilişkiyi düzenlediğine inandığı “üçüncü” tarafı aramıştır daima.²² Bireyin “öteki” ile ilişkisinde “öteki”nin kapsadığı alanı gasp ederse, bireyin kendi kimliğini şiddet yüklü bir şekilde “öteki” üzerinden inşa etmesini eleştiren Levinas, bu türde bir ontolojik emperyalizm yerine etik bir duruş önerir: “Öteki”ye saygı. Birey ile “öteki” arasında saygıya dayalı bir eşitlerin ilişkisi kurulduğunda “üçüncü” kendini gösterecektir. Ona göre bu görünmeyen “üçüncü” taraf adalet, ahlâk veya Tanrı gibi soyut ve tam nüfuz edilemeyecek bir tasarım olabilir.²³ Üçüncü, tarafsızdır ve eşitliğin savunucusu bir konumlanmadır. Öte yandan Homi Bhabha, Stuart Hall, Paul Gilroy, Mike Featherstone, Felix Guattari ve Gilles Deleuze gibi diğer bazı yazarlar da söz konu-

²² Bkz. Emmanuel Levinas, *Outside the Subject*, çev. Michael Smith, California, Stanford University Press, 1994.

²³ Bkz. Emmanuel Levinas, *On Thinking of the Other: Between Us*, çev. M.B. Smith ve B. Hars-hav, Londra, Athlone Press, 1998.

su geleneksel Kartezyen ikili düşünceyi olumsuzlayan ve eleştiren bir bakış açısı ile “üçüncü alan” veya “üçüncü kültür” dedikleri, çatışmadan uzak ve kültürel zenginliği içinde barındıran farklı bir alanı tanımlamaya çalışmışlardır.²⁴

Sözü edilen bu “üçüncü alan” özellikle kültürel çalışmalar disiplini içerisinde yer alan ve bir tür kültürel alışımı (*cultural bricolage*) ifade eden farklı bir kavramsallaştırmadır. “Üçüncü kültür” şeklindeki bu tür oluşumlar, aktif özneler tarafından farklı kültürel geleneklerden, kaynaklardan ve toplumsal söylemlerden alınan parçaların –resim sanatında kullanılan kolaj tekniğinde olduğu gibi– bir araya getirilmesi suretiyle yeni bir kültürel alışımın oluşturulmasını ifade eder. Guattari bu alanı, çeşitliliğin ve zenginliğin olduğu bir alan olarak tanımlar. Ona göre bu alanda, tekillikler, farklılıklar, istisnalar ve azlıklar demokratik bir şekilde bir arada yer alabilirler. Siyahın beyazla, “iyi”nin “kötü”yle, “güzel”in “çirkin”le, içeridekinin dışarıdakiyle ve öznenin ötekiyle bir araya geldiği alandır söz konusu olan.²⁵ Kültürel alışımın sergilendiği “üçüncü alan”, kendine özgü benliklere sahip öznelerin ve bireylerin yeşermesine olanak tanır. Aynı şekilde, Deleuze ve Guattari’nin ürettikleri rizom (*rhizome*) sözcüğü de böyle bir olguyu anlatmak için kullanılmaktadır: Rizom “kök-gövde”dir; bitkinin toprak altında kalan ve yatay olarak uzanan kök kısmıdır. Deleuze ve Guattari yücelttikleri rizomatik oluşumu şu cümlelerle açıklarlar:²⁶

Bir rizomun başlangıcı ya da sonu yoktur; her zaman ortadadır; şeylerin arasındadır, ara-oluştur, intermezzodur... Ağaç, “ol-

24 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. H. Bhabha, *The Location of Culture*, Londra, Routledge, 1994; S. Hall, “Old and New Identities, Old and New Ethnicities”; Anthony King (der.), *Culture, Globalisation and the World System*, Londra, MacMillan, 1991; P. Gilroy, *There Ain't no Black in the Union Jack*, Londra, Hutchinson, 1987; M. Featherstone, *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity*, Londra, Sage Publications, 1990; F. Guattari, “The Three Ecologies”, *New Formations*, 8, Yaz 1989; G. Deleuze ve F. Guattari, *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, çev. B. Massumi, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1987.

25 F. Guattari, “The Three Ecologies”, s.14.

26 G. Deleuze ve F. Guattari, *A Thousand Plateaus*, s.25.

mak” fiilini empoze eder, fakat rizomun dokusu “ve... ve... ve...” bağlacıdır. Bu bağlacın olmak fiilini sarsmak ve yerinden etmek için yeterli gücü vardır. Nereye gidiyorsun? Nereden geliyorsun? Nereye yöneliyorsun? Bunlar tümüyle boş sorulardır. Beyaz bir sayfa açmak, yeniden, sıfırdan başlamak, bir başlangıç ya da bir temel aramak – bunların hepsi yanlış bir yolculuk ve hareket kavramını ima ediyor... Fakat Kleist, Lenze ve Büchner’de bir başka yolculuk ve hareket biçimi vardı: Ortadan sürdürmek, ortanın içinden geçmek, başlayıp bitirmek yerine gidip gelmek. Amerikan edebiyatı ve özellikle İngiliz edebiyatı bu rizomatik yönü çok büyük ölçüde ortaya koyar; şeylerin arasında nasıl hareket edileceğini biliyorlar, bir VE mantığı kuruyorlar, ontolojiyi başlarından atıyorlar, temellerle işleri kalmıyor ve başlangıçları ve sonları geçersizleştiriyorlar. Pragmatikliği (edimbilgisi) nasıl uygulayacaklarını biliyorlar. Orta hiçbir şekilde bir ortalama değildir; aksine şeylerin hız kazandırdığı yerdir. Şeylerarası, bir şeyden diğerine gidip gelen, yeri tespit edilebilir bir ilişkiyi göstermeyen bir düşey yöndür, birini ve ötekini süpüren bir verev hareket, kıyılarını aşındıran ve ortasında hız kazanan, başı veya sonu olmayan bir akıştır.

Deleuze ve Guattari’nin “orta” olarak tanımladıkları konumlanma “arada kalmışlık hali” anlamına gelmez. *Bin Yayla* adlı kitaplarında da ifade edildiği gibi, yayla, zenginliklerin, yoğunlukların, titreşimlerin, kesişmelerin, alışımaların olduğu yerdir.²⁷

Bir yayla her zaman ortadadır, başta ya da sonda değil. Bir rizom yaylalardan yapılmıştır... Gelişimi bir bitiş noktasına doğru ya da dışsal bir sona doğru yönelmekten kaçınan, sürekli bir öz-titreşimli yoğunluklar bölgesi.

Zaman zaman kendi anavatanlarına ve “misafir” oldukları topraklara yabancı olduğu düşünülen diasporik özneler, “gurbette” yaşayanlar, yolları kendilerine memleket edinenler, göçmenler ve sığınmacılar gibi insanlar aslında bu yaylalarda, ortada, kendilerinin yarattığı zengin kültürel coğrafyalarda yaşayan ve bu nedenle kendine özgü

27 A.g.e., s.21-22.

benliklere, kimliklere sahip olan insanlardır. “Orta” veya “üçüncü alan” olarak nitelenebilecek bu alanlar bizlere, bizim dışımızda ve bizden bağımsız olarak varolan “öteki” ile, onu asimile etmeksizin ve sömürgeleştirmeye çalışmaksızın, eşitlerarası bir diyalog gerçekleştirme şansı verir.

Kitabın genişletilmiş ikinci baskısında Vassaf, özellikle son yıllarda ivme kazanan küresel kapitalizm olgusundan yola çıkarak, Batı Avrupa’daki göç araştırmaları konusunda yeni paradigmalara arayışına girmekte; azınlık temasına psikolojik bir açılım getirmeye çalışmakta; küreselleşme söyleminin henüz yaygınlaşmadığı 1980’li yıllarda dile getirdiği saptamalarıyla günümüzde henüz kullanılan “senkretik kültür” kavramının haberciliğini yapmakta, göç konusunda çalışmalara bu yönde yeni bazı araştırma yöntemleri ve araçları önermekte ve özellikle son yıllarda ırkçı birtakım uygulamaları sözde “bilimsel” verilerle destekleyebileceği düşünülen psikolojik testlerin ne denli ideolojik bir yöntem olduğu konusunda çok yerinde saptamalarda bulunmaktadır. Vassaf’ın bu analizleri, Eva Östergaard-Nielsen’in Batı Avrupa’daki Türk diasporasına ait verdiği güncel iktisadi, siyasal ve kültürel veriler ile birleştirildiğinde ortaya son derece yetkin bir eser çıkmaktadır.

Bu yazıda bütünselci ve senkretik kültür nosyonları ışığında Gündüz Vassaf’ın çalışmasını değerlendirmeye çalıştım. Özetle, bütünselci kültür nosyonunun, diasporik gençliği “göçün kurbanları” olarak betimlerken, senkretik kültür kavramının ise, onları aktif sosyal aktörler olarak tanımladığını dile getirdim. Hatırlanacağı üzere 15. yüzyılda hayvan ve bitki yetiştirmeciliği anlamına gelen kültür kavramı, bugün itibarıyla çok farklı anlamlar ifade etmektedir. Geleneksel anlamda *töz*, *değişmezlik* ve *stasis* (durağanlık) gibi anlamlar içeren kültür kavramı, günümüzde değişim, alışım ve dinamizm gibi anlamlar kazanmıştır. Gündüz Vassaf’ın bize aktardığı gözlemler, kültürün *töz*, *değişmezlik*, *stasis* gibi anlamlar yerine; duruma, yere, zamana bağlı olarak bireyler ve gruplar tarafından üretilen, dönüştürülen ve sürekli bir dönüşüm sürecine tabi tasarımlar olduğunu anımsatır. Bel-

ki de, Vassaf'ın genelde sosyal bilimlere, özelde göç çalışmalarına, yaptığı en önemli katkı, “ötekini” daha da ötekileştiren tözcü, milliyetçi, tutucu, sığ ve etno-sentrik yaklaşımlar yerine, göçmenlerin ve onların çocuklarının, kendilerince geliştirdikleri alanların ne denli zengin ve çeşitli olabileceğini bize yıllar öncesinden haber vermesidir.

Kaynakça

- Abadan-Unat, N., “Identity Crisis of Turkish Migrants”, İ. Başgöz ve N. Furniss (der.), *Turkish Workers in Europe*, Indiana University Turkish Studies, 1985.
- , “Turkish Migration to Europe 1960-1975: A Balance Sheet of Achievements and Failures”, N. Abadan-Unat (der.), *Turkish Workers in Europe 1960-1975*, Leiden, E.J. Brill, 1976.
- Appadurai, A., “Disjuncture and difference in the global cultural economy”, M. Featherstone (der.), *Global Culture: Nationalism, Globalisation and Modernity*, Londra, Sage, 1990.
- Barth, F., “Enduring and emerging issues in the analysis of ethnicity”, H. Vermeulen ve C. Govers (der.), *The Anthropology of Ethnicity: Beyond ‘Ethnic Groups and Boundaries’*, Amsterdam, Het Spinhuis, 1994.
- Barth, F. (der.), *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organisation of Cultural Difference*, Londra, Allen & Unwin, 1969.
- , *Etnik Gruplar ve Sınırları: Kültürel Farklılığın Toplumsal Organizasyonu*, çev. Ayhan Kaya ve Seda Gürkan, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2001.
- Berger, John ve Jean Mohr, *A Seventh Man*, Middlesex, Penguin Books Ltd., 1975.
- Bhabha, H., *The Location of Culture*, Londra, Routledge, 1994.
- Blaschke, J., “Ethnische Koloniebildung in Westeuropaischen Industrie-Gesellschaften am Beispiel der Türken in Berlin”, *yayınlanmamış bildiri*, Berlin, B.I.V.S., 1983 ve T. Schwartz, *ibid*.
- Brecher, J., et. al., *Global Visions: Beyond the New World Order*, Boston, South End Press, 1993.
- Çağlar, A., *German Turks in Berlin: Migration and Their Quest for Social Mobility*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Montréal, Department of Anthropology, McGill University, 1994.
- , “The Prison House of Culture in the Studies of Turks in Germany”, *yayınlanmamış bildiri*, Berlin, Department of Social Anthropology, Free University, 1990.
- Deleuze, G. ve F. Guattari, *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, çev. B. Massumi, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1987.

- Faist, T., "Schooling, Work, and Ethnicity: The Impact of Public Policy on the Incorporation of Young Turks in the Federal Republic of Germany in the 1980s", *yayımlanmamış bildiri*, New York, Annual Meeting of the American Political Science Association, 1991.
- , *Social Citizenship for Whom?*, Aldershot, Avebury, 1995.
- , *Social Citizenship for Whom?*, Aldershot, Avebury, 1995; T. Faist (der.), *Transstaatliche Raume: Politik, Wirtschaft und Kultur in und zwischen Deutschland und der Türkei*, Bielefeld, Transcript Verlag, 2000.
- Featherstone, M., *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity*, Londra, Sage Publications, 1990.
- Gilroy, P., *There Ain't no Black in the Union Jack*, Londra, Hutchinson, 1987.
- Giddens, A., *The Consequences of Modernity*, Cambridge, Polity Press, 1990.
- Guattari, F., "The Three Ecologies", *New Formations*, 8, Yaz 1989.
- Hall, S., "Old and New Identities, Old and New Ethnicities", *Culture, Globalisation and the World System* içinde, der. Anthony King, Londra, MacMillan, 1991.
- , "The Local and the Global: Globalization and Ethnicity", Anthony King (der.), *Culture, Globalization and the World System*, Londra, MacMillan Press, 1991.
- Hannerz, U., *Transnational Connections*, Londra, Routledge, 1996.
- Kâğıtçıbaşı, Ç., "Alienation of the Outsider: The Plight of Migrants", *International Migration*, XXV, no.2, Haziran 1987, s.195-210.
- Kaya, A., *Sicher in Kreuzberg, Constructing Diasporas: Turkish Hip-hop Youth in Berlin*, Bielefeld, Transcript Verlag, 2001.
- , *Berlin'deki Küçük İstanbul*, İstanbul, Büke Yayınları, 2000.
- Köksal, S., *Refah Toplumunda "Getto" ve Türkler*, İstanbul, 1986.
- Kula, O.B., "Almanya'daki Türklerin Kültürel Kimliği", *yayımlanmamış bildiri*, Türkiye'nin Avrupa Birliği Üyeliğine Geçiş Sürecinde "Türkiye-Almanya İlişkileri" Konulu Uluslararası Konferans, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 11-13 Nisan 2001.
- Levinas, E., *On Thinking of the Other: Between Us*, çev. M.B. Smith ve B. Hars-hav, Londra, Athlone Press, 1998.
- , *Outside the Subject*, çev. Michael Smith, California, Stanford University Press, 1994.
- Levi-Strauss, C., *The Savage Mind*, Chicago, University of Chicago Press, 1966.
- Mandel, R., "A Place of Their Own: Contesting Spaces and Defining Places in Berlin's Migrant Community", B.D. Metcalf (der.), *Making Muslim Space in North America and Europe*, Berkeley, University of California Press, 1996.
- , "Shifting Centres and emergent identities: Turkey and Germany in the lives of Turkish *Gastarbeiter*", D.F. Eickelman ve J. Piscatori (der.), *Muslim Travellers:*

- Pilgrimage, migration, and the religious imagination*, Londra, Routledge, 1990.
- , “Turkish Headscarves and the ‘Foreigner Problem’: Constructing Difference Through Emblems of Identity”, *New German Critique*, no.46, 1989.
- Mushaben, J.M., “A Crisis of Culture: Isolation and Integration Among Guest-workers in the German Federal Republic”, İ. Başgöz ve N. Furniss (der.), *Turkish Workers in Europe*.
- Robertson, R., *Globalization*, Londra ve Newbury Park: Sage Publications, 1992.
- Sklair, L., *Sociology of the Global System*, Hertfordshire, Harvester Wheatsheaf, 1991.
- Taylor, C., “The Politics of Recognition”, A. Gutmann (der.), *Multiculturalism*, Princeton, Princeton University Press, 1994.
- Tertilt, H., *Turkish Power Boys: Ethnographie einer Jugendbande*, Baden-Baden, Suhrkamp, 1996.
- Vassaf, G., *Daha Sesimizi Duyurmadık: Avrupa’da Türk İşçi Çocukları*, İstanbul, Belge Yayınları, 1983.
- Williams, R., *Marxism and Literature*, Oxford University Press, 1977 ve R. Williams, *Keywords*, Londra, Fontana, 1983.

İkinci Baskıya Önsöz

İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları'nın bu yayını, birbirini tamamlayan iki ayrı kitap. Birincisi *Daha Sesimizi Duyurmadık*. Neredeyse yirmi yıl olmuş birinci kitabı Belge Yayınları'ndan Ragıp ve Ayşe Zarakolu ilk yayımlayalı. Ama maalesef hâlâ, Avrupalı Türk işçi çocukları konusunda Türkiye'de yayınlanmış tek çalışma. İkinci kitap göç araştırmalarına ilişkin kuramsal görüş ve eleştirilerimi içeren yazıların ilk defa biraraya getirilmesiyle oluştu.

İlk kitap çıktığından bu yana da konuyla ilişkim kopmadı. Tersine ben de “misafir işçi” oldum. 12 Eylül askeri rejiminin, akademik özgürlüğü yok eden YÖK'üyle birlikte Boğaziçi Üniversitesi'nden istifa ettim. Birkaç yıl Almanya'da Kassel, Marburg ve Bremen üniversitelerinde “konuk profesör” olarak göç ve psikoloji konularında ders verdim. Bir yıla yakın Viyana'daki IHS (Institut für Höhere Studium) Araştırma Merkezi'nde çalıştım. Türkiye'de susturulan üniversiteye o dönem için bir alternatif olarak Aziz Nesin'in teşvikiyle kurulan BILAR'ın Danimarka, İsveç ve Hollanda'daki göçmen işçi kuruluşlarıyla birlikte düzenlediği çeşitli toplantılara katıldım. Kitabın Almanca ve Fransızca çevirileri çıkınca buna Avrupa'da okuma günleri ve tartış-

malar da eklendi. Bu gezginliğin beklenmedik sonucu bir “yabancı”ya aşık oldum, çocuğumuz oldu ve bu sıralar İngiltere’de yaşıyoruz.

Bu yıllarda göç konusuna ilişkin çeşitli kitaplarda çıkan yazılarım ve uluslararası psikoloji toplantılarında verdiğim tebliğler, bir “Göç Araştırmaları Rehberi” olarak kitabın ikinci bölümünde yer alıyor. Bu vesileyle, ilk 1964’te başlayan bu konudaki çalışmalarımı tek bir kitapta birleştirmemi mümkün kılan Bilgi Üniversitesi’ne, Fahri Aral ve Burhan Şenatalar’a teşekkür ederim. Kitabı “güncelleştiren” önemli bir ilave de London School of Economics’te siyaset bilimcisi olan Prof. Eva Östergaard-Nielsen’in Avrupa’nın çeşitli ülkelerindeki araştırmalarına ve Oxford Üniversitesi’ndeki doktora tezine dayanarak 2000 yılında Türkiye’den Avrupa’ya göç olgusunu değerlendiren, bu kitap için yazılmış kapsamlı bir yazısı.

Ancak okur, Sovyetler Birliği’yle ABD arasında sürdürülen Soğuk Savaş ya da Türkiye’nin futboldaki başarısızlıkları gibi birçok örnek açısından, kitabın ilk kısmının çok önceleri yazılmış olduğunun farkına varacaktır. Bu ve benzer bilgiler, kitabın belge niteliğinin kaybolmaması için aynı tutulmuştur.

Peki kitabın ilk basıldığı 1983’ten bu yana “henüz seslerini dururmamış” olanlar için neler değişti?

Önce nasıl tanındıkları. Hâlâ “işçi çocukları” deyimini kullanıyoruz ama yanlış. Bu deyim aklımıza özellikle fabrikalarda çalışanların çocuklarını getiriyor ki gerçeği yansıtmıyor. Artık kendi işyerleri dahil her kesimde çalışanların çocukları söz konusu. Üstelik bu çocuklar büyüdü. Kendileri ana-baba oldular. Artık üçüncü ve dördüncü kuşaklar söz konusu. Farklı kuşaklar göçü farklı yaşıyor. Hem kuşaklar arası hem de kuşaklar içi aidiyetler de, davranışlar da farklı olabiliyor. “İşçi çocukları” deyimini başka yönden de aldatıcı. Türkiye’den göçün başlıca nedeninin ekonomik olmasının yanısıra, geçmişte 12 Mart, arkasından da 12 Eylül askeri darbelerinin neden olduğu küçümsenmeyecek bir politik göç de söz konusu. Buna başta Kürtler olmak üzere Süryanilerin de Türkiye’den göçe zorlanmalarını eklemek gerekiyor. Zaten kitabın temel yaklaşımı da daha o zamanki çeşitli örneklerden

de görülebileceği gibi, nasıl tipik bir Hintli ya da New Yorklu yoksa öyle bir işçi çocuğunun da olmadığı.

BUGÜNKÜ DURUM

İdeolojik farklılık yerine ticari rekabeti temel alan bir dünyada yaşamaya başladık. İşçi çocuklarının “yeni Avrupa”sı eskisine göre daha bağımsız ve zengin ama aynı zamanda daha tutucu ve ırkçı. Önceki kuşaklara göre Avrupa’ya daha bir “uyumlu” olanlar bile eskisine göre çok daha belirgin hale gelen ırkçılıkla karşı karşıyalar. Almanya’da Solingen ve Moeln’de yakılarak öldürülen Türkler buna çarpıcı bir örnek. Ama eskiden ırkçılık karşısında sinip kendilerini ezik hissedenler yerine de, kendilerine haksızlık edildiğini düşünenler, ırkçılığı sineye çekmek yerine tepkilerini gösterenler var.

Avrupa’nın NATO’ya aitliğini sürdürmesiyle birlikte özerk askeri göç ve ortak bir dış politika oluşturması gündemde. 360 küsur milyonluk nüfusu ile dünyanın en zengin pazarı olmaya aday. Ancak sosyal refah devleti anlayışının ABD patentli vahşi kapitalizminin etkisine girmesiyle birlikte özellikle göçmenlerin haklarının gerilediği bir ortam.

Devlet politikaları ve sokaktaki güçler açısından ırkçılık hem turmanıyor hem de kurumsallaşıyor. Avrupa’nın kimi büyük kentlerinde kokusu, dokusu, rengi farklı olanlar kendi gettomsu mahalleleri dışına korkuyla çıkıyorlar.

Türkler de genellikle Avrupalılarla içiçe değiller. Günlük yaşamlarını büyük nispette kendi kurdukları paralel bir toplumda sürdürüyorlar. Alış-veriş, eğlence ve giderek artan bir yüzde için çalışma hayatının dili Türkçe. Eskisine göre bir yandan Avrupa’da daha yerleşik olan Türkler, bir yandan da ayrışıyorlar.

Yeni yasa ve uygulamalarla uluslararası insan hakları andlaşmaları çiğneniyor, ailelerin bütünleşmesi hatta kısa ziyaretlerle görüşmesi giderek imkânsızlaşırken, Avrupa sınırlarında eskisine göre tersine işleyen yeni bir demir perde örülüyor. Yakın geçmişte Doğu Almanya’dan kaçanları vurmakla görevli polis, bugün aynı sınırlarda silahlarını kaçak girmek isteyen göçmenlere doğrultmuş. Eskiden Sovyet-

ler’de seyahat özgürlüğünün kısıtlandığı gibi bu gidişle yakında Avrupa’da göçmenlere de bir “iç”, bir de “dış” pasaport gerekecek.

Özellikle sağın ve neo-faşizmin tırmanmasıyla birlikte tüm Batı ülkelerinde çeşitli ad ve modellerle sunulan göçmen politikalarının da iflas ettiğini görüyoruz. Yeni Avrupa Birliği’nde söz konusu olan göçmen politikası değil, göçmen polisi. Bir yandan göçmenlerin sosyal ve yasal haklarıyla ilgilenen kişi ve kuruluşlara ayrılan fonlar kısılır ya da tamamen kesilirken, göçmenlerle uğraşan polise verilen fonlar artıyor, istenmeyen göçmenlerin geri dönmesini teşvik için yeni fonlar, yeni programlar yaratılıyor.

Sosyal devletin giderek çökertip işsizliğe ittiği insanların önemli bir kısmını sokakta kendi kaderiyle başbaşa bırakan Friedman’cı ekonomik politikalar kara para faaliyetlerini teşvik ediyor. Fuhuş, uyuşturucu ticareti, kumar, sınırdan adam geçirme, soygun ve dolandırıcılık göçmenlerin ve özellikle gençlerin de kısmen katıldığı faaliyetler. İşsizlik tırmanıyor. Konut darlığı had safhada. Yüksek kira beklentisiyle bir yığın boş konut kiracı bekleyedursun, göçmenler diğer yoksullarla birlikte balık istifi yaşıyor. Sefillik, ırkçılık, ikinci sınıf vatandaşlık hâlâ süregeliyor.

Avrupa’da ve özellikle Almanya’daki eğitim eşitsizliği, göçmen çocuklarını hâlâ en kaba, en zor, en istenmeyen işlere, mesleklerle hazırlıyor. Üniversitede okuyan doktor, avukat olan işçi çocuklarının sayısı giderek artıyorsa da bunlar çok küçük bir azınlık. Hâlâ Amerikan patentli Anglo-Sakson zekâ testlerine tabi tutulan ve her bakımdan normal birçok göçmen çocuğu birdenbire kendilerini geri zekâlılar sınıfında buluveriyor. Irkçı bir eğitim politikası sonucu ortaya çıkan bu psikolojik katliam kimi çocukların geleceğini daha baştan baltalıyor.

Bunlar yıllardır bilinen şeyler. Yeni olan, bunun artık Avrupa’da bir sorun değil, normal durum olarak algılanması. Kimse şaşmıyor, irkilmiyor. Gerek Avrupa gerekse göçmenler açısından durum kanıksanmış, kemikleşmiş, apolitikleşmiş. Hâlâ göçmenler haklarını sağlamak için yaygın katılımlı eylemler gerçekleştirmiş değil. Yeni düzenin insa-

nı ancak kendi durumunu kurtarmak, mümkünse kendi rüyasını gerçekleştirmek sevdasında.

GÖÇMENLERE SİYASET YASAĞI

Demokrasinin en temel seçme ve seçilme hakkını uygulamayan ülkeler arasında Güney Afrika'daki ırkçı apartheid rejimi ile Arap topraklarında işgalini sürdüren İsrail'in siyonist rejimi kalmıştı. Birincisi yıkılıp gitti, ikincisi silah zoruyla ayakta. Gene de birkaç kuşaktır kendi toprakları üzerinde doğan, yaşayan, çalışan, vergi ödeyenlere Avrupa ülkeleri hâlâ bu en temel demokratik hakkı tanımayı reddediyor (tek tük ülkelerde varolan yerel seçim hakkı dışında).

Dünyanın ilk ulusal demokratik devrimi, “temsil hakkımız yok ise vergi de ödemeyiz” (no taxation without representation) şiarı ile ta 1776'da ABD'de gerçekleşmişken günümüzün Avrupası hâlâ kölelerin çalışıp efendilerin yönettiği milattan önceki Yunan demokrasisini andırıyor. Üstelik göçmenler elçilik ya da posta kanalıyla “kendi” ülkelerinde de oy kullanamadıklarından tam anlamıyla siyasi haklarından yoksun durumdadır. Demokratik haklar konusunda Avrupa kadar Türkiye de sessiz. Avrupa kadar Türkiye de çifte standartlı.

Siyasi hakları gaspedilmiş göçmen topluluğu, ekonomik ve sosyal haklarının sağlanmasında hâlâ yasalarca sessizliğe mahkûm edilmiş durumda.

İSLÂM

Göçten bu yana toplumlarındaki İslâm'ın varlığını tanımak ve kabul etmek yerine, Avrupa daha da bir tedirgin tavır sergiliyor. İslâm'ın sayısal güç olarak ikinci büyük din olması şaşırtıyor, ürkütüyor Avrupa'yı.

Türkiye'de din dersi kisvesi altında nasıl İslâm eğitimi yapılıyor, Avrupa okullarındaki zorunlu din derslerinde de Hıristiyanlık eğitimi yapılıyor. İbadet özgürlüğü açısından Avrupa'daki Müslümanların durumu Türkiye'deki Hıristiyanlara göre daha farklı. Zira Avrupa'da ne çok dinleri barındıran bir Osmanlı geçmişi var, ne de azınlık

ibadet yerlerinin mevcudiyetini garantileyen Lozan Andlaşması. Binbir dereden su getirilip cami inşaatına, hele minareliyse, izin verilmiyor. Genellikle apartman katları, dernek lokalleri mecburen cami vazifesi görüyor. Ezan sesleri ile kilise çanlarının duyulduğu kimi İstanbul semtleri hâlâ olası çok-kültürlü bir Avrupa'nın ne rüyasında var ne de hukukunda. Diğer yandan derme çatma ibadet yerleri için milyonlar harcayan Müslümanlar gene dünyanın parasını harcıyıp ölümlerini de memleketlerine götürüyorlar gömmeye. Hıristiyan topraklarında mezarlık fikrine pek yanaşmıyorlar. Türkler açısından Avrupa'ya yerleşmişliklerinin nihai ölçüsü orada mezarlıklarını kurmak olacak. Bu anlamda istisnalar dışında henüz Avrupa'ya "kafaca" yerleşmiş değiller.

KÜRTLER

Ayrı bir bahis açmak gerekiyor mu göçmen Kürtler için? Bir bakıyorsunuz Türkiye'den gelen göçmenler aynı koşullara tabiler, bir bakıyorsunuz Türkiye ve Türklerle ilgili bir politikanın unsuru olarak bambaşka bir konumdalar.

1970'li ve 80'li yıllarda Avrupa'ya gelen Kürt çocukları ilk kez ana dillerinde eğitim görmeye bu ülkelerin yuva ve ilkokullarında başladılar; ilk kez yasadışı olarak değil, tersine devletin teşvikiyle bir Kürt kimliği geliştirmeye başladılar. Kültürel aidiyet, kültürel kimliklerin insanların topraklarından uzaklaştığında güç kazandığı hatta abartılabildiği olgusu da göz önünde tutulursa kaçınılmazdır ki Avrupa'daki Kürt bilinci Türkiye'dekine nazaran çok gelişmiş durumda. Türklerden ayrı olarak kendi dernekleri, lokantaları, lokalleri var. Avrupa devletlerinin, kurumlarının destekledikleri araştırma ve kültür merkezleri var. Bir anlamda Avrupa devletleri Kürtlere, T.C.'nin kendi vatandaşlarına sahip çıktığından daha fazla sahip çıkıyor. Kürtler duruma göre kendilerine kâh Türküm diyor, kâh Kürdüm diyor. Kürtlük, Türklük, Müslümanlık, Alevilik gibi çeşitli unsurlardan oluşan Kürt kültürel kimliği siyasi kışkırtmalardan uzak (siyasetten değil) bir ortam sağlanabildiği takdirde hem kendisi hem de çevresi için zengin gelişmelere gebe.

Zamanında Türk-Kürt diye hiçbir ayırım yapmayan, hatta her-

hangi bir ayrımın farkında dahi olmayan kimi Avrupalı kuruluş ve kişiler bugün sade Kürtleri benimsemiş durumdalar. Artık giderek Avrupalılar arasında Kürtleri ve Türkleri “benimseyenler” farklı kişi ve kuruluşlar.

Ne var ki, Kürt “ulusal sorun”unun gündeme getirilmesiyle Avrupa’daki somut sorunlarına, somut çözüm bulmaktan en uzak olanlar da birkaç kuşaktır burada yaşayan ve diğer göçmenler gibi artık hep Avrupa’da yaşamlarını sürdürecektir olan Kürtler.

SOL ÇÖKÜŞÜN ETKİLERİ

Dünya solunun çöküşü nasıl etkileyecek Avrupa’daki Türk göçmenlerini? Göçmenleri ayrı ayrı ama aynı şekilde etkileyen üç olay var bence. Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa’daki rejimlerin çökmesi, Avrupa solunun sağ’a kayışı ve Türkiye’de ilk seçimlerden (1946) bu yana genellikle karşı cephelerde yer alan siyasi akımların koalisyon hükümetleri. Hepsi de Avrupa’daki Türkleri bir anlamda “yalnızlaştırırken”, aynı zamanda kendi sorunlarının varlığı bağımsızca çözüm aramalarına da yol açtı.

1- Marksist rejimlerin çökmesi sola gönül vermiş gençlerin, bir an önce devrim olsun diye uğraşmalarının sonu oldu. 1980’li yıllarda Avrupa başkentlerinde kutlanan 1 Mayıs törenlerine neredeyse o ülkenin vatandaşı kadar Türkler de katılırdı – üstelik ayrı ayrı gruplarda. Kimi Çin Devrimi’ni benimseyen pankartlar altında yürürken, kimi Sovyetler’i, kimi Arnavutluk’u, kimi Küba’yı, kimi de Kürdistan’ı şiar edinmişti kendine. Bu grup ve örgütlerin çoğu ya çöktü ya da cılızlaştı, zaten sınırlı olan popülerliğini yitirdi. Yıllar boyunca gençlerin, bu örgütlerin güdümünde tartışmaya, taraftar toplamaya, kimi provokasyon niteliği taşıyan yasadışı eylemlere harcadıkları zaman enerji ve özveriyi düşünün. Bu birikim, artık Avrupa’da yaşayan göçmenlerin somut sorunlarına somut çözümler getirmeye yoğunlaşma eşiğinde.

2- Avrupa’da sol partilerin oy kaybetme korkusuyla göçmen dostluğundan göçmen düşmanlığına doğru kayması da göçmenleri kendi sorunlarıyla başbaşa bıraktı. Yalnızlaşma, önce işyerinde, fabri-

kada başladı. Başta komünistlerin kendilerine arka çıkmasıyla Türkiye’de milliyetçi, dinci akımları destekleyen işçiler bile Avrupa’da komünist, sosyalist sendikaların önde gelen militanları olmuştu bir ara. Üstelik bu sendikalar için aidatlarıyla önemli bir gelir kaynağı da oluşturdular. Ancak komünistlerin tam anlamıyla saf değiştirip neo-faşist ırkçı partilere oy vermesi ve sendikal hareketin gerilemesi gene göçmenleri yüzüstü bıraktı. Artık göçmenlerin hareketi gene belki aynı sendikal yapı içinde, ama bu kez kendi eylemlerini gerçekleştirmeye, kendi oluşumlarını korumaya yönelik...

3- 1946’dan beri “Halkçı” ve “Demokrat” diye iki ayrı kampa bölünen Türkiye’de 1991 seçimleri sonucu kurulan “tarihi koalisyon” ve onu takip eden benzeri hükümet ortaklıkları Avrupa’daki göçmenleri de bir yandan eski siyasi aidiyetlerinden kurtarıırken, bir yandan da özellikle gençlerin birçok yeni ortak konumda yanyana gelmelerine olanak sağladı. Bu tarihi yükten özgürleşen ikinci ve üçüncü kuşakların siyaset odağı bir süre alevlenen Türk-Kürt çatışması dışında Türkiye’den Avrupa’ya, kendi gündelik yaşantılarının sorun ve çözümlerine kaydı. Artık ne “askeri diktatörlüğe son” çağrıları gündemde ne de geleneksel Türkiye “sağ” ve “sol”unu temsil eden bölünme ve çatışmalar. Üstelik bu gençler her ne kadar ebeveynleri gibi egemen düzence ezilmekten paylarını alıyorlarsa da onların yaptıkları gibi “işimden olurum”, “Almanya’dan kovulurum” korkusuyla boyunlarını bükmeğe her gün giderek daha çok haklarını arıyorlar. Kendi demografik kaygılarının da etkisiyle Almanya’nın çifte vatandaşlık hakkını tanıması ise bu eğilimi daha da güçlendirecek.

YENİ YÜZYILLARIN TARİHİ

Avrupa’ya göçle ilgili temel soru ve cevaplar oldukça belli. Niçin çağırıldılar? Avrupa’nın ağır ve kirli işlerde çalışacak ucuz emeğe ihtiyacı vardı. Niçin geldiler? Kendi ülkelerinde işsizlik vardı. Neden? Çünkü Batı’nın zenginleşmesiyle birlikte dünyanın geri kalan kısmı yoksullaşıyor, özellikle tarımdan kopup işsiz kalanlar göçe zorlanıyordu. Doğulu insanın Batı’ya gitmesi, Batı sömürsününün Doğu’ya gitmesinin

sonucu. Berlin’de bir toplantıda göçmen bir işçi şöyle özetlemişti durumlarını: “Biz buradayız, çünkü siz oradasınız.”

Avrupa ekonomisinin göçmenlere sade işgücü değil, tüketici olarak da ihtiyacı var. Son yılların yeni olgusu ekonomiye yeni bir canlılık veren tüketici ve yatırımcı göçmenler. Bir yanda çocuk yapmayan, hızla yaşlanan, emekliye ayrılan Avrupalılar, diğer yandan yüzdesi hızla artan dinamik genç göçmen nüfusu. Üstelik sosyal hizmetlerden en az yararlananlar onlar olduklarından toplamın yükünü de hafifletiyorlar. Avrupa’nın göçmensiz ayakta kalması imkânsız. Bir Birleşmiş Milletler raporunda Avrupa Birliği’ni oluşturan 15 ülkenin, bugün nüfuslarındaki çalışan yüzdesini ve onların maaşlarından kesintilerle sağlanan yaşam düzeyini korumak istedikleri takdirde yirmi beş yıl içinde 100 milyon aşkın yabancı işçiye ihtiyacı olacakları belirtiliyor.

Ancak konuya salt ekonomik açıdan bakıldığında göçün önemli boyutu gözden kaçmış oluyor. Tarih bugünleri değerlendirdiğinde Avrupa’ya nasıl bir kültür göçünün gelmiş olduğu görülecektir. Okuma-yazma bilseler de, bilmeseler de, işçi aileleri ve onlardan sonra gelecek kuşaklar bu kültür göçünün temsilcileridir. Kültür derken ilk göze çarpan farklı kıyafetler, yemekler, folklor dansları ve şarkılar belki. Ancak bu arkeolojik ve turistik görünümün altında yatan çok daha önemli kültürel boyutlar var. Avrupa’nın bu yeni sakinlerinin insan ilişkileri başka. Yaşam ve ölüm anlayışları, niçin çalışıp niçin yaşadıkları farklı. Zaman ve evreni algılamaları değişik. Asırlardır sürececek yeni bir kültürün oluşmasının eşliğindeyiz. Bu oluşumun ilk araçları ise göçmen işçi çocukları.

Bu saptama, ne Batı’nın ne de Batı’dan çok Batıcı, Batı’ya karşı aşağılık kompleksiyle dopdolu, çoğu Türk aydınının hoşuna gitmiyor. “Anadolu köylüsü” gözüyle baktıkları göçmen işçinin Avrupa uygarlığına nasıl bir kültürel katkıda bulunabileceğini, “aydınların” hafsalaları almadığı gibi, göçmenler için gördükleri tek çıkar yol, bir an önce onların Batılılaşmış çağdaşlaşmaları, Avrupa’ya ayak uydurmaları. Ama bir yandan da asıl kendisi bir türlü “çağdaşlaşamayan” Türk devletinin Avrupa’da çıkarlarını korumaları. Diğer yandan kimi göç-

menlerin de (özellikle 1. kuşağın) Batı'ya karşı üstünlük ve “yedi düvele meydan okumuşuz, Müslümanız, Batı'nın gâvurundan alacak bir şeyimiz yok” diyerek deve kuşları gibi başlarını kumun içine gömüyor, yeni ve bambaşka bir kültürün içine doğan çocuklarının kafalarını iyice karıştırıyor, geleceklerini köstekliyorlar.

Oysa Avrupa tarihinde son 1600 yılın en önemli göçü bu. Ve bu sefer gelenler kendilerinden öncekiler gibi savaşarak, yıkıp yağmalayıp fethederek değil, Avrupalılarla yanyana çalışmak üzere geldiler. Nasıl 400'lü yıllarda Doğu'dan, Asya'dan gelen “barbarlar” –yani Gothlar, Visigothlar, Avarlar, Vandallar, Ostrogothlar– Batı Roma İmparatorluğu'nu çökertmekle birlikte, Yunan-Latin uygarlığıyla zaman içinde kaynaşıp bugünün Batı dünyasının temellerini attılsa, uzun vadede bugünkü Türk-Müslüman göçünün de benzer etkileri olacak.

İlk kez Fransa'da 732 Poitier Savaşı'yla zamanın Avrupa'sını güçlü bir orduda kendisine karşı birleştiren İslâm, 16. yüzyılda Viyana kapılarını zorlayıp Hıristiyan alemine hâlâ günümüze yansıyan korkular yaşatan Türkler, birdenbire son 40 yıl içerisinde Batı'nın içinde yaşar, yeşerir hale geliverdi. Avrupa'nın bir köşesinde İspanya'daki Endülü Uygarlığı dışında İslâm kuruldu kurulalı, yani 1400 küsur yıldır ilk kez, Batı tarihinde ilk kez, Müslümanlar Avrupa'da Hıristiyan alemiyle içiçe yaşıyor.

1400 yıldır birbirleriyle savaşmış, birbirlerine düşman, kültürleri dinleri ayrı iki topluluk, bugün Avrupa'da birarada çalışıyor, alışveriş yapıyor, çocuklarını aynı okullara yolluyor ve evlenip birbirlerinden çocuk bile yapıyorlar. Göçe, İslâm, Osmanlı ve Avrupa tarihi açısından bakıldığında bu akıl almaz bir gelişme. Bırakın düşünürleri, bilim adamlarını, siyasi liderleri, Nostradamus gibi kâhinlerin bile en uçuk kehanetinde böyle bir gelişmenin ipucu yok. Bu toplulukların asırlardır kimliklerini birbirlerine karşı tanımlayıp 40 yıllık bir an içinde, birdenbire yanyana ya da birarada yaşamaya başlamaları tabii ki sorunlu olacak. Bir yanda Haçlı Seferleri'ne kahramanlık destanı gözüyle bakan Hıristiyanlar, öbür yanda camilerde cihad vaazları dinleyen Müslümanlar. Sorunlar, çatışmalar, tarihe karşı direnmeler kaçınıl-

maz. Irkçılık ve bağnazlık belki daha nice canlar alacak. Klasik göç kuramları çerçevesinde düşünen sosyal bilimciler kısır döngüler içinde tartışmalarını sürdürüyor. Şoven politikacılar etnik ve dinî aitlikleri körüklüyor. İnsanlar heder oluyor.

İlk göçte, nasıl, barbar kavimleriyle Latinlerin birleşmesi yeni bir kültürün temellerini atıp Shakespeare'ler, Goethe'ler, Erasmus'lar yetiştirdiyse, şimdiki büyük kültür göçü de yeni uygarlıklara gebe. Dünyayı kocaman bir "Disneyland" yapmak ya da öyle görmek isteyenler aslında ne kaçırdıklarının henüz farkında değiller. Onun için de *Daha Sesimizi Duyurmadık*.

GÜNDÜZ VASSAF
Cambridge, Ocak 2000